

Kuva: Aki Loponen, Riihimäen Teatteri

KANTAESITYSTEKSTIN TUOTANTO HAASTAA TEATTERIN RAKENTEET

Havaintoja Riihimäen Teatterin *Harmony Sisters - Kolmannen valtakunnan sisaret* kantaesitystuotannossa tehdystä taiteellis-tuotannollisesta kehitystyöstä

Saara Rautavuoma | Teatteri 2.0

Kantaesitystekstin tuotannon kehittämishanke

Teatteri 2.0 toteutti yhdessä Riihimäen Teatterin kanssa vuosina 2013-2014 kehittämishankkeen, jonka tavoitteena oli käytännön työskentelyn kautta tutkia ja kehittää Riihimäen Teatterin tuotantoprosessia ja taiteellista työskentelyä vastaamaan uusien näytelmätekstien asettamiin haasteisiin. Kehittämishanke toteutettiin Riihimäen Teatterin *Harmony sisters – Kolmannen valtakunnan sisaret* -kantaesitystuotannon yhteydessä. Tuotannon lähtökohtana oli Riihimäen Teatterin Elina Snickeriltä tilaama samanniminen uusi näytelmäteksti.

Teatteri 2.0 on erikoistunut kantaesitystekstien valmistamisen taiteellistuotannollisiin prosesseihin ja kehittänyt osaamisensa pohjalta ammattiteattereille suunnatun *Kantaesitystekstien parissa* -nimisen palvelun. Riihimäen Teatterissa toteutetussa kehittämishankkeessa oli kyse tämän palvelun pilotoinnista. Pilotointia rahoitti AVEK (OKM) CreaDemo-tuella. Hankkeessa tehdystä kehittämisestä vastasivat Teatteri 2.0:sta ohjaaja Saana Lavaste ja tuottaja Saara Rautavuoma. Hankkeen vastuhenkilönä Riihimäen Teatterin puolesta toimi toimitusjohtaja Niina Torkko.

Lähtökohtana keskeneräisen kantaesitystekstin valmistamiseen liittyvät haasteet

Uuden kantaesitystekstin valmistaminen näyttämölle on aina erityinen haaste niin taiteellisen työskentelyn kuin teatterin rakenteiden näkökulmasta. Saadakseen ansaitsemansa näyttämötulkinnan uusia muotoja hyödyntävät kantaesitystekstit vaativat onnistuakseen kokonaisvaltaisesti uutta ajattelua ja joustavuutta niin taiteellisten työtapojen kuin tuotantoprosessin osalta. Tämä on haaste erityisesti suuremmissa kiinteissä ammattiteattereissa, joiden repertuaarin pyörittämiseen erikoistuneet tehokkaat tuotantokoneistot ovat pitkälti rakentuneet sellaisten tuotantojen tarpeisiin, joiden lähtökohtana on valmis teksti, oli se sitten aiemmin esitetty tai niin sanotusti valmis kantaesitysteksti. Näissä prosesseissa ei siis pyritä keskittymään näytelmän kehittämiseen tekstin tasolla vaan painopiste on täysin tekstin näyttämöllistämisessä. Tällaisissa pitkälle hioutuneissa tuotantokäytännöissä niin taiteellisen kuin teknisenkin henkilökunnan työnkuvat ovat melko vakiintuneet ja eriytyneet tietyn tuotantoprosessin ja työskentelytavan vaatimalla tavalla.

Kehittämistyötä lähdettiin tekemään, koska Riihimäen Teatteri oli keskeneräisen kantaesitystekstin kanssa uuden edessä. Teatteri oli aiemmin tuottanut produktionsa suhteellisen vakiintuneella kaavalla ilman erityistä tuotantokohtaista vaihtelua tai räätälöintiä. Teatterilla ei myöskään ollut juurikaan kokemusta uusia muotoja sisältävien ja vasta prosessin myötä lopullisen muotonsa saavien kantaesitystekstien tuottamisesta. Keskeneräisen kantaesitystekstin valmistamisen asettamat erityisvaatimukset olivat näin ollen teatterin henkilökunnalle jossain määrin vieraita. Hankkeen tavoitteena oli auttaa niin teoksen kirjoittajaa, ohjaajaa, taiteellista työryhmää, tuotannollista henkilökuntaa kuin teatterin johtoa uuden kantaesitystekstin valmistamiseen liittyvässä taiteellisessa ja tuotannollisessa työssä ennakosuunnittelusta käytännön toteutukseen.

Työ käynnistyi suunnitteluvaiheella, jonka aikana kartoitettiin teatterin toimintatapoja ja tuotantokäytäntöjä, teoksen valmistamiseen valitun henkilökunnan osaamista sekä tutustuttiin tulevan tuotannon pohjana olevaan kantaesitystekstiin, joka määritteli teokseen liittyvän taiteellisen haasteen laajuuden. Taustatyö muodosti käsityksen olosuhteista, joissa Riihimäen Teatterin tuli pystyä uudenlaisen tuotanto toteuttamaan.

Suunnitteluvaiheessa määriteltiin minkälaista konkreettista tukea olisi tarpeen saada teatterin toiminnalle sekä tuotannossa työskenteleville henkilöille, jotta käsillä oleva kantaesitysteksti saataisiin toteutettua taiteellisesti mahdollisimman korkeatasoiseksi esitykseksi. Suunnitteluvaiheen kartoituksessa havaitut keskeiset haasteet olivat käsillä olevan kantaesitystekstin muotoon ja laajuuteen liittynyt taiteellinen vaativuus sekä taiteellisen henkilökunnan suhteellinen kokemattomuus uusien keskeneräisten tekstien kanssa työskentelyssä. Myöskään teatterin perinteinen tuotantomalli ei ollut paras mahdollinen vaihtoehto kyseisen kantaesitystekstin toteuttamiseen. Riihimäen Teatterin suhteellisen pieni koko ja se, että teatterilla valmistetaan vain yhtä tuotantoa kerrallaan, teki teatterin rakenteesta sopivan joustavan uuden kokeilemiseen. Rakenteen joustavuus loi mahdollisuuden tuotannolliseen räätälöintiin tavalla joka ei vastakappaleisiin perustuvassa tuotantorakenteessa olisi välttämättä ollut samassa laajuudessa mahdollista.

Hyvän taiteellisen lopputuloksen takaamisen lisäksi yhtenä keskeisenä tavoitteena oli henkilökunnan tutustuttaminen kantaesitystekstien vaatimiin toiminta- ja ajattelutapoihin myös teatterin tulevaa toimintaa silmällä pitäen. Koulutuksellinen näkökulma toteutui käytännön työskentelyn kautta niin suunnittelussa kuin valmistamisprosessin aikana. Osana kehittämistyötä toteutettiin kaksi työryhmälle ja teatterin koko henkilökunnalle suunnattua kyselyä, joissa vastaajat saivat arvioida uudenlaisen tuotantoprosessin sekä käytettyjen taiteellisten työtapojen vaikutuksia omaan työskentelyyn sekä antaa kehittämissuhteita ja palautetta prosessista. Kyselyistä ensimmäinen toteutettiin prosessin aikana (toisen harjoitusjakson päättyttyä) ja toinen heti ensi-illan jälkeen.

Tuotantoprosessi tukemaan tekstin kehittymistä eli muutokset mahdollisia

Tekstin tarpeiden ja tuotannon erityispiirteiden pohjalta suunniteltiin tuotantomalli, joka poikkesi teatterissa aiemmin käytetystä yhden tai kahden harjoitusjakson varaan rakentuneesta tuotantoprosessista. Teoksen valmistaminen tapahtui teatterin aiempiin tuotantoihin verrattuna pitemmällä ajanjaksolla ja näyttämöharjoitukset jaksotettiin kolmeen osaan. Jaksojen väleihin jätettiin aikaa taiteelliselle suunnittelulle ja tuotannon seuraavaan vaiheeseen valmistautumiseen myös muille kuin suunnittelijoille.

- Tekstin 1. versio, luku suunnittelevalle työryhmälle 11/2013
- Ennakkosuunnittelu käynnistyy 12/2013
- Tekstin 2. versio, koko työryhmän lukuharjoitus 3/2014
- 1. näyttämöharjoitusjakso 3/2014, keskiössä teksti, dramaturgia ja lavastuksellisten ideoiden testaaminen
- Lauluharjoitukset käynnistyvät 3/2014
- Lavastusmalli 4/2014
- 2. näyttämöharjoitusjakso 5/2014
- 3. näyttämöharjoitusjakso 8-9/2014
- Ensi-ilta 13.9.2014

Tuotannon aikataulutuksella jaksottaiseksi tähdättiin nimenomaan tekstin mahdollisuuteen hioutua vielä prosessin aikana ja sitä kautta koko teoksen parhaaseen mahdolliseen taiteelliseen lopputulokseen. Lähtökohtana oli, että teksti saa tarkoituksella olla kesken harjoitusten alkaessa, jotta näyttämöharjoituksissa esiin tulevat havainnot pääsevät vaikuttamaan tekstin lopulliseen rakenteeseen ja sisältöihin sen mukaan mikä toimii näyttämöllä ja mikä ei. Tekstiä kirjoitettiin uusiksi jokaisen harjoitusjakson välissä. Viimeiset muutokset tekstiin tehtiin lopulta vasta ensi-iltaviikolla. Tuotantoprosessin käynnistyessä keskeneräisen tekstin pohjalta on tuotannon jaksottainen rakenne myös onnistuneen taiteellisen suunnitteluprosessin sekä valmistamisen elinehto. Keskeneräisen tekstin pohjalta ei ennen näyttämöharjoituksia pystytä tai ole järkevää tehdä täysin lopullisia

ratkaisuja vaan esimerkiksi lavastuksen osalta vain keskeiset isoimmat elementit lyötiin lukkoon ennen harjoitusten alkua.

Harjoitusjaksojen väliin jätettiin aikaa, jolloin suunnittelu ja valmistustyö pääsi etenemään ilman että harjoitukset olivat koko ajan päällä ja harjoituksissa tehtyjä oivalluksia pystyttiin hyödyntämään suunnittelussa. Harjoitusjaksojen väliin jäävä aika mahdollisti näyttelijöille tekstin omaksumista. Tuotannon aikataulutuksessa oli pyritty huomiomaan myös se, että kyseessä oli musiikinäytelmä, joka tuotti monipuolisilla lauluosuuksillaan näyttelijöille puhenäytelmää enemmän työtä. Musiikin pitkäjänteisempään harjoitteluun pyrittiin järjestämään pitemmällä ja jaksotetulla tuotantoprosessilla laulutreeniaikaa myös varsinaisten harjoitusjaksojen ulkopuolelle. Henkilökunnalle tehdyn kyselyn perusteella harjoitusten jaksotumisen oli valtaosan vastaajista mukaan (89%) omaa työskentelyä enemmän hyödyttävä kuin haittaava ratkaisu. Pitkäjänteinen laulujen harjoittelu myös harjoitusjaksojen väleissä koettiin onnistuneeksi ratkaisuksi, mutta samanaikaisesti sekä vaativan musiikki- että tekstimateriaalin haltuunottoon olisi kaivattu vieläkin enemmän aikaa.

Tuotantotavan tarkoituksena on jättää harjoituksissa syntyville oivalluksille tilaa, mikä tarkoittaa, että muutokset suunnitelmiin ovat prosessin edetessä enemmän kuin mahdollisia. Tekstin kehittäminen prosessin aikana vaikuttaa monin tavoin harjoitukseen ja tuotantoon. Tekstin keskeneräisyys tarkoittaa monesti tavalliseen tuotantoon verrattuna enemmän näyttämöllisiä kokeiluja ja asioiden testaamista, väliaikaisia ratkaisuja, jotka eivät välttämättä koskaan päädy lopulliseen teokseen. Tämä edellyttää sekä kärsivällisyyttä työryhmältä että väljyyttä tuotantosuunnittelulta. Valmistautumattomuus muutoksiin voi aiheuttaa esimerkiksi taloudellisia haasteita mikäli isoja hankintoja tehdään liian aikaisessa vaiheessa, jolloin muutokset suunnitelmiin ovat vielä hyvin todennäköisiä. Yksi kantaesitystekstin tuotannon haasteita onkin sopivan balanssin löytäminen siinä, milloin ratkaisujen tekeminen on mielekästä taiteellisen prosessin kannalta, mutta samalla tuotannollisesti järkevää. Tätä balanssia haettiin ja koeteltiin myös Harmony Sisters -tuotannon aikana.

Yksi keskeinen kantaesitystuotannon onnistumisen kulmakivi – prosessille varattavan tarpeeksi pitkän ajan ja oikein jaksotetun tuotannonrakenteen lisäksi – onkin sekä teknisen että taiteellisen henkilökunnan valmius ottaa vastaan ja omaksumaan muutoksia tuotannon loppumetreille saakka. Kun valmistettavana on teksti,

jota ei ole koskaan ennen tehty näyttämölle, pääsee tekstin kokonaisuuden toimivuus varsinaiseen tulikokeeseensa vasta läpimenoaiheessa eli harjoitusten loppumetreillä. Vasta kokonaisuuden päästessä rullaamaan, on mahdollista nähdä tekstin lopullisten muutosten tarve: onko vielä tiivistämisen tai muutosten tarvetta. Tämä ei ole mahdollista ennen kuin näyttelijät osaavat täysin tekstin ja näyttämötoiminta sujuu vaihtojen, muun toiminnan ja tekniikan osalta. Tätä ennen on mahdotonta osoittaa johtuuko teoksessa havaittava sisällöllinen epäselvyys tekstistä, ohjauksellisesta ratkaisusta, näyttelijän tai tekniikan toiminnasta. Tällöin on virheellistä lähteä etsimään vikaa ensisijaisesti tekstistä esimerkiksi lyhentämällä, jos vika onkin vaikka rytmisä. Näin teoksen kokonaisuuden toimivuuden kannalta keskeisetkin ratkaisut voivat jäädä hyvin myöhäiseen vaiheeseen harjoitusprosessia. Tämä vaatii avointa mieltä, joustavuutta ja kärsivällisyyttä koko työryhmältä. Yleensä kuitenkin nämä koko työryhmän turnauskestävyyttä kysyvät viimeiset viilaukset ovat se ratkaiseva ero hyvän tai loistavan teoksen välillä.

Toiminnallinen lavastus haastaa vakiintuneet työnkuvat

Uutta muotoa edustavat näytelmätekstit asettavat taiteellisia haasteita, joihin vastaaminen heijastuu teatterin rakenteisiin myös muuten kuin tuotantoprosessin aikataulutuksessa. Uudet taiteelliset työtavat edellyttävät uudenlaista ajattelua ja soveltavien ratkaisujen etsimistä myös työnkuvien tasolla. Harmony Sisters -tuotannossa yksi esimerkki tekstin toteutuksen vaatimasta uudenlaisesta ja totuttuja rakenteita haastavasta taiteellisesta ajattelusta oli lavastuksen toiminnallinen toteutus.

Näytelmäteksti on muodoltaan fragmentaarinen, nopeasti ajassa ja paikassa toisaalle leikkaava ja runsaasti yksityiskohtia sisältävä kokonaisuus, jonka näyttämötoteutus pääsee toteutumaan parhaiten juuri toiminnallisen lavastuksen kautta. Lavastus koostui useasta liikuteltavasta ja moneen muotoutuvasta elementistä, jotka suhteellisen pienin muutoksin – lisäyksin, poistoin, asentoa muuttamalla – loivat näyttämölle lukuisia erilaisia tilanteita ja näyttämökuvia vauhdikkaasti ja saumattomasti muun näyttämötoiminnan osana. Merkittävässä osassa lavastusta olivat myös erilaiset toiminnallisesti käytetyt kangasmateriaalit sekä elementteihin projisoidut liikkuvat animaatiot.

Toiminnallisten lavastuselementtien toimivuuden edellytyksenä on, että esitystilanteessa lavastuksen käytöstä vastaavat näyttämömiesten lisäksi myös näyttelijät. Näin ollen toiminnallinen lavastus nostaa esiin teatterin rakenteellisiin seikkoihin liittyvän haasteen: toiminnallisen lavastuksen tarkoituksenmukainen käyttö edellyttää teatterin eri ammattiryhmien työnkuvien haastamista. Voiko näyttelijä liikuttaa lavasteita tai tuoda lavalle elementtejä vaikei se liittyisikään oman roolihahmon toimintaan, voiko näyttämömiestä tai tarpeistonhoitajaa näkyä lavalla, pukea roolivaatteet, osallistua näyttämön toimintaan?

Edellä kuvatussa työnkuvien monipuolistamisessa toiminnallisen lavastuksen kanssa operoimista varten on kyse ensisijaisesti taiteellisten ratkaisujen ja kokonaisuuden tukemisesta. Toiminnallisen lavastuksen käyttö saattaa vaatia paljon työvoimaa ja teoksen taiteellisen eheyden takia on tärkeää, että lavastuselementtien kanssa operoimassa ei ole liitua teoksen varsinaisen maailman ulkopuolisia henkilöitä. Näin ollen on olennaista, että lavastuksen kanssa operoimista tehdään mahdollisimman pitkälle osa näyttämötoimintaa, jota näyttelijät voivat tehdä roolissa ja näyttämömiehet suorittavat lavalla vain vaativimmat työt.

Kun lavastuksellisella toiminnalla kerrotaan tarinaa, on tärkeää, että myös näyttämöllä näkyvät näyttämömiehet ovat puettuina osaksi teoksen maailmaa. Toiminnallinen lavastus tekee väistämättä näyttämötoiminnasta koko työryhmän yhteisen vastuualueen ja edellyttää uudenlaista suhtautumista sekä yhteispeliä.

Toiminnallisen lavastuksen suunnittelun sijoittaminen osin harjoitusprosessin ajalle esimerkiksi testaamalla sitä ideatasolla näyttämötyöskentelyssä yhdessä näyttelijöiden kanssa antaa näyttelijöille ja muulle työryhmälle myös uudenlaista vaikutusvaltaa suhteessa lavastukseen ja sen käyttöön. Toiminta lavastuksen kanssa ei työnkuvien monipuolistamisesta huolimatta saisi viedä huomiota kenenkään ensisijaiselta työskentelyltä eli esimerkiksi näyttelijän kohdalla näyttelijäntyöltä. Tuotantoon tulisi olla varattuna sopivat resurssit parhaan mahdollisen taiteellisen ratkaisun toteuttamiseksi. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi, että vielä harjoitusvaiheessa kun asioiden toimivuutta testillaan ja näyttelijät joutuvat keskittymään näyttelijäntyön kannalta olennaisempien asioiden opetteluun, näyttämöhenkilökuntaa tarvitaankin enemmän kuin mitä lopullisessa esitystilanteessa tullaan tarvitsemaan. Lisäksi harjoitusten aikataulutuksessa tulee ottaa huomioon, että toiminnallisen lavastuksen käytön harjoittelu vie paljon aikaa.

Mikäli siis hyvin rajatut ja tarkoin reunaehdoin määritellyt työnkuvat eivät ole taiteellisten työtapojen kehittyessä enää tarkoituksenmukaisia, tulisi aina olla mahdollisuus tarkastella taiteellisen toiminnan esteenä olevia rakenteellisia seikkoja uudestaan. Työnkuvien tulisi kehittyä yhtäläillä taiteellisten työtapojen kehittyessä. Lähtökohtaisesti kaikki muutokset työnkuviin eivät myöskään voi tarkoittaa sitä, että kaikista poikkeamista määritellään esimerkiksi rahallinen lisäkorvaus.

Henkilökunnan kokemusten mukaan työskentely toiminnallisen lavastuksen kanssa oli lähes yksimielisesti joko täysin ja jossain määrin positiivinen kokemus (92%). Toiminnallisen lavastuksen suunnittelun ja toteutuksen osalta katsottiin tärkeäksi kehittämiskohdaksi se, että lavastuksen rakentajat osallistuvat suunnitteluun enemmän jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Vaikka lavastuksen toiminnallisuus lisäsi prosessiin työläyttä monen näkökulmasta, pidettiin ratkaisua mielenkiintoisena ja taiteellisesti onnistuneena.

Taiteellinen onnistuminen kireistä resursseista huolimatta

Hankkeen perimmäisenä tarkoituksena oli tuotannollisen ja taiteellisen kehittämistyön kautta varmistaa teoksen taiteellisesti mahdollisimman onnistunut lopputulos, ja tässä myös onnistuttiin. Teoksen taiteelliseen lopputulokseen oltiin tekijöiden keskuudessa yksimielisesti joko täysin tai jossain määrin tyytyväisiä. Esitys sai positiivisen kritiikin muun muassa Helsingin Sanomissa, ja mikä tärkeintä, myös yleisö otti esityksen omakseen ja teoksesta on saatu paljon positiivista palautetta. Syksyn esitysten täyttöaste kipusi yli 80%. Henkilökunta koki kantaesitystekstin kanssa työskentelyn valtaosin (yli 80%) positiivisella tavalla haastavaksi sekä ammatillisesti kiinnostavaksi ja kehittäväksi kokemukseksi. Tosin puolet myös koki, että kantaesitystekstin kanssa työskentely oli haastavampaa kuin oli ennakkoon ajatellut.

Koko prosessin toteutusta jälkikäteen arvioitaessa tuotanto olisi kaikin puolin kitkattomaan ja sujuvaan toteutukseen kaivannut jossain määrin suuremmat resurssit suhteessa aiemmin laskelmoituun. Pieni teatteri joutui suurtuotannon kanssa ääri rajoilleen. Tuotannon toteutumiseksi aiheuttivat haasteita myös prosessin aikana tapahtuneet useat henkilöstömuutokset ja muun muassa sairaslomien aiheuttamat henkilöstövajaukset tuotannon eri vaiheissa, mikä aiheutti kiirettä töiden kasaantuessa hetkellisesti harvemmille. Taiteellinen prosessi olisi myös hyötynyt hieman suuremmasta harjoitusmäärästä sekä vielä hieman väljemmästä aikataulusta, jotta esimerkiksi lavastus olisi pystytty saamaan näyttämöharjoituksiin aiemmin lavastuksen käytön harjoittelun vaadittua yllättävän paljon aikaa. Kehitystä teatterin rakenteiden tasolla myös tapahtui ja teatterin henkilökunta venyi lähes poikkeuksetta hyvin uusien työtapojen edellyttämiin työnkuvien muutoksiin ja joustoihin.

Lisätiedot

Teatteri 2.0

www.teatterikaksipistenolla.fi

Riihimäen Teatteri

www.riihimaenteatteri.fi